

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ
ARAŞTIRMA VE UYGULAMA MERKEZİ

ATA DERGİSİ

*Prof. Dr. Nejat GÖYÜNÇ
Özel Sayısı*

Sayı: 7

Yıl: 1997

KONYA

YENİÇERİ OCAĞININ KALDIRILIŞINA DAİR BİR RİSÂLE: GÜLZÂR-I FÜTÛHÂT

Mehmet Ali BEYHAN*

XIX. yüzyıl Osmanlı Tarihi'nin en önemli olaylarından biri olan Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışı hakkında kaleme alınan Gülzâr-ı Fütûhât,¹ konu ile ilgili az bilinen eserlerden biridir.

Ocağın ilgâsının yegâne monografisi olan Es'ad Efendi'nin Üss-i Zaferî, müellifinin devletin resmî tarihçisi olması hasebiyle, daha sonra halefî Lütî Efendi tarafından "... vetire-i resmîye üzre haber verir bir eser"² olarak değerlendirilir. Bu yargısına rağmen Lütî Efendi, bu konuda resmi vetirenin çerçevesi dışına çıkamaz ve ocağın ilgası bahsini Üss-i Zafer'den "ber-vech-i muhtasar telhîs ü tahrîr" eder.³

Gerçekten, devletin silahlı gücü olarak kuruluşundan yıkılışına kadar Yeniçeri Ocağı'nın resmî kroniklerde; büyük çaptaki isyanları dışında, halkla ilişkileri, iç güvenliği ihlal edici hatta zaman zaman ortadan kaldırıcı davranışları ve adeta birer vak'a-yi âdiyeden sayılabilecek gündelik zorbalıkları pek göze çarpmaz. Halbuki, Osmanlı toplumunda yeniçerilere karşı meydana gelen ictimâî münâferetin oluşmasında mal, can ve ırz güvenliğini zedeleyen bu zorbalıklar ve serkeşlikler en büyük âmil olmuştur.⁴ Bunlar bilinmeden, ilmî araştırmaların istifadesine sunulmadan,

* Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

¹ Üç nüsha olan bu yazma tarafımızdan neşre hazırlanmaktadır.

² Lütî Tarihi, I, 136, Matbaa-i Âmire, 1290.

³ a.g.e., aynı yer.

⁴ Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışından oniki yıl öncesine takaddüm eden yirmibeş yıllık (1788-1814) devreyi ihtiva eden ve özellikle İstanbul ahvâlinin müşâhedelere dayanılarak kaleme alındığı Câbî Tarihi, bu tür yeniçeri hareketlerine geniş yer vermektedir. Eser tarafımızdan neşre hazırlanmış ve basılmak üzere Türk Tarihi Kurumu'na verilmiştir.

her konuda olduğu gibi, “Yeniçeri ocağı’nın Kaldırılışı”na dair ortaya konulacak araştırmalar da eksik olacaktır.

Bununla beraber, kütüphanelerde, yakın dönem Osmanlı tarih araştırmacılarının başvurmak zorunda oldukları birinci dereceden pek çok kaynak eser bulunmaktadır. Bu kaynak eserlerin çok azı neşre hazırlanmıştır. Bilhassa Yeniçeri Ocağı’nın ilgasına dair olanların pek azı bilinmektedir.⁵

Tanıtmaya çalıştığımız Gülzâr-ı Fütûhât, Yeniçeri Ocağı’nın lağvını anlatmaktadır. Müellifi Şirvanlı Fatih Efendi, biyografik eserlerde Fatin Tezkiresi dışında zikredilmemiş ve neşredilen ansiklopedilerde madde olarak yer almamıştır. Ocağın lağvı esnasındaki olayların cereyan tarzı ve neticeleri hakkında verilen bilgiler, müellifin tamamen müşâhedelerine dayanmaktadır. Fatih Efendi’nin ifadesine göre, kendisinin, Yeniçeri Ocağı’na karşı harekete geçen tarafın içinde yer alması ve olayların içinde bulunması, müellif olarak hem kendisine ve hem de eserine büyük bir önem kazandırmaktadır.

Ayrıca günümüz tarih araştırmacıları ve müelliflerinden, görebildiğimiz kadarıyla, merhum İ. Hakkı Uzunçarşılı⁶ dışında, Gülzâr-ı Fütûhâtı kullanan olmamıştır. Bu da, esere ayrı bir önem atfetmektedir.

⁵ Bu eserlerden biri de Mehmed Dâniş Bey’in Neticetü’l-Vekâyi’sidir. İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi Şamil Mutlu tarafından neşre hazırlanarak “Yeniçeri Ocağı’nın Kaldırılışı ve II. Mahmud’un Edirne Seyahati” adıyla Edebiyat Fakültesi yayınları arasında 1994’te yayınlanmıştır.

⁶ Bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, Kapıkulu Ocakları I, Ankara, 1943, sh. 546, 554, 566. Merhum Uzunçarşılı, Gülzâr-ı Fütûhât’ın İ. Üniversitesi Kütüphanesi’nde bulunan 3645 no’lu nüshasını kullanmıştır. Ancak Uzunçarşılı, adı geçen nüshaya dayanarak Gülzâr-ı Fütûhât müellifi Fatih Efendi’nin Yeniçerilere karşı İzzet Paşa kuvvetleri arasında bulunduğunu yazmaktadır. Bkz. Kapıkulu Ocakları I, 554. 1 nolu dipnot. Halbuki kaynak olarak gösterilen nüshada ve diğer iki nüshada, müellifin hadiseye karışma keyfiyeti şu şekilde ifade ediliyor: “Muharrir-i pür-taksîr dahi ne’ûzu billahî’l-mute’âl, sûret-i hâl-i nümûne-nümâyî’l-harb-ı sicâl olup, emr-i bi’l-aks olduğu hâlde tâife-i bağîye hânelerimizde girîbângîr-i hakâret olmakdan ise; bâri bâzâr-ı cân-furûş-ı ma’rekede merdâne ölmek fezâili derkârdır mülâhazasıyle, asker-i Zafer-rehber-i deryâ-hurûşla meydân-ı makhûr civârına varılup...” Bkz. Gülzâr-ı Fütûhât, Süleymaniye, Pertev Paşa No. 484 m., varak 7b ve devamı, Üniversite nüshası T3645, varak 8b-9a ve Üniversite T522, varak 6b.

Görüldüğü gibi, müellifin “İzzet Paşa kuvvetleri arasında bulunduğu”na dair bir kayıt bulunmamaktadır. Muhtemelen, müellifin “İzzet Paşa kuvvetleri arasında bulunduğu” düşüncesi Uzunçarşılı’nın kendi tahminidir.

A- GÜLZÂR-I FÜTÛHÂT'IN MEVCUT NÜSHALARI VE NÜSHALARIN ÖZELLİKLERİ

Gülzâr-ı Fütûhat önemli bir eser olmasına rağmen, bibliyografik eser müelliflerinin gözünden kaçmıştır. Karslı-zâde Cemâleddin Efendi'nin Âyine-i Zürefâsı'nda, daha sonra Babinger'in "Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri"nde⁷ Gülzâr-ı Fütûhât'dan bahis yoktur. Osmanlı Müellifleri'nde ise Gülzâr-ı Fütûhât'dan bahis yoktur. Osmanlı Müellifleri'nde ise Gülzâr-ı Fütûhât'a dipnotta yer verilmiş ve "1250 tarihinde Mısır'da irtihâl eden erbâb-ı dâniş ve kalemden ve hâcegân-ı Dîvân-ı humâyûn'dan Şirvanlı Fatih Efendi'nin de Yeniçerilerin keyfiyyet-i ilgâsına dâir (Gülzâr-ı Fütûhât) isminde gayr-ı matbû' bir tarihçesi mütâla'a-güzârım oldu"⁸ ifâdeleriyle, eser ve müellifinden kısaca bahsedilmiştir.

a. Gülzâr-ı Fütûhât'ın Mevcut Nüshaları

Gülzâr-ı Fütûhât'ın üç nüshası mevcuttur. Bunlardan biri Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa Kısımında 484 m. numarasıyla kayıtlıdır. Diğer iki nüsha ise İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Eski Eserler bölümünde T3645 ve T522 numaraları ile kayıtlı bulunmaktadır. Nüshaların mevcut durumları ve husûsiyetleri şöyledir:

1. Süleymaniye Nüshası

Bu nüsha ta'lik hattıyla kaleme alınmış olup 83+2 (fihrist) varaktır. Nüsha kahverengi meşin cildli, klapeli ve tezhiplidir. Başta ve sonda ikişer vikaye sahifesi bulunan bu nüshanın her yaprağında 15 satır yazı bulunmaktadır. Varaklar çerçeve cedveli olup konu başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Metin içinde bulunan manzum parçalar, mısra veya beyit oluşuna göre, bazen "mısra" ya da "nazm", bazen de "beyt" diye belirtilmiştir. "Mısra" kelimesi çoğu zaman yazıldığı gibi bazen de harfi ile gösterilmiştir. Manzum parçayı gösteren mısra, beyt, nazm kelimeleri ve

⁷ Bkz. Cemaleddin, Osmanlı Tarih ve Müverrihleri (Âyine-i Zürefâ). Dersa'âdet 1314; Franz Babinger (Çev. Coşkun Üçok), Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, Ankara 1992.

⁸ Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, III, İstanbul 1342, s. 25 dipnot.

mısra'ı ifâde eden harfi kırmızı mürekkeple yazılmışlardır.

Esere, yine kırmızı mürekkeple sayfa numaraları verilmiştir (1-164). Varak numaraları daha sonra kurşun kalemle yazılmış ve numaranın 1b, 2a düzeninde başlatılması gerekirken, 1b'ye rakam verilmemiş, buna karşılık 2a'ya 1 rakamı verilmiştir. Dolayısıyla varak numaraları 1a-1b, 2a-2b diye devam etmektedir.

Eser, ölçü olarak, 70 x 150 mm. iç ebad, 120 x 205 mm. dış ebada sahiptir.⁹ Eserin 1a varakında vakıf mührü vardır. Mühürde “vakf-ı Kütübhâne-i Hân-kâh-ı Selimiyye” ibâresi yazılıdır.

Bu nüshanın müellif nüshası olduğunu tahmin etmekteyiz. Çünkü bu konuda açık bir ifâde bulunmamaktadır. Ancak diğer iki nüshanın, görüleceği gibi müstansihleri bellidir. Diğer bir nüsha bulunmadığına ve T3645 nüshasının bu nüshadan istinsah edildiği anlaşıldığına göre “müellif nüshası”na dair başka bir seçenek de yoktur.

Nüshanın baş tarafında “Risâle-i ocağ-ı Mülgâ” ibaresi, ki bu ibâre, nüshanın arka kapağının iç alt tarafına ilâştirilen bir pusulada da mevcuttur. Bu ibâreden anlaşıldığına göre eser bu isimle de anılmış fakat bu isim ön plana çıkmamıştır.

2. İ.Ü. Kütüphanesi T3645 Nüshası

Bu nüsha 93 varaktır. Ta'lik hattıyla kaleme alınmıştır. Her varakta 15 satır bulunmaktadır. Yalnız 1b'de 10 satır vardır. Konu başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Başta bir sonda iki boş yaprak bırakılmıştır. Kağıdı aharlıdır.

Nüshanın müstansihi Nazîf-zâde Ahmed Hamîd Efendi olup, istinsah tarihi Şa'banın evâhiri, 1242/Şubat 1827'dir. Eserin sonunda müstansihi ve istinsah tarihi şu ifâdelerle belirtilmiştir:

“İtmâm-yaft bi-kalem-i şikeste-rakam-ı fakîr Ahmed Hamîd, eş-Şehîr bi-Nazîf-zâde, der-evâhir-i Şa'ban ez-şuhûr, sene isnâ ve erba'in ve mi'eteyn ve elf”.

⁹ Ayrıca nüshanın tavsifi için bkz. İst. Kütüphaneleri Tarih-Coğrafya Yazmaları Katalogları. İstanbul 1943, 147. Bu katalogda eserin ölçüsü 200 x 70 mm. olarak verilmiştir. Varak sayısı 82 gösterilmiştir.

Ahmed Hamîd Efendi,¹⁰ Dîvân-ı humâyûn'da memurdur. Bu nüshanın, Süleymaniye nüshasından kopya edildiği, kopya esnasında müellif tarafından gözden geçirildiği anlaşılmaktadır. Cildi bordo deri, klapeli, yaldız çerçvelidir. Cilt bozulmaya yüz tutmuştur. Varaklarda yer yer kurt yenîği vardır. Eserin ölçüleri 65 x 145 mm. iç ve 120 x 205 mm. dış ebadındadır.

3. İ.Ü. Kütüphanesi T522 Nüshası

Nüsha 61 varak olup rık'a ile yazılmıştır. 1b'de 14 satır bulunan nüshanın diğer varaklarında 19ar satır yer almaktadır. Başta 2 ve sonda 3 vikaye sahifesi vardır. 1. vikaye sahifesinde "min kütübi'l-fakîr Osman Münîr, an-hacegân-ı Dîvân-ı humâyûn" yazılıdır. Bu ibâre 1b varakının alt tarafında da mevcuttur. Bu ibarenin yazı stili ile metindeki yazı stili aynıdır. Anlaşıyor ki nüshanın müstansihî Osman Münîr'dir ve nüshayı kendisi için istinsah etmiştir. Metinlerin karşılaştırılmasında, bu nüshanın T3645'ten kopya edildiği anlaşılmaktadır.

Nüsha T3645'ten kopya edilirken bazen farklı kelimeler kullanılmış, bazen de metnin anlam bütünlüğünü bozmayacak şekilde cümlelerin yeri değiştirilmiştir. Meselâ T3465'de: "...mâ-hasal el-Hâc Bektaş hazretleri şehri mastûrdan ihrâc olunup, mişvâr-ı hakikat-karâr-ı sülûkda tevsen-i halî'u'l-'inan harekâtı, mücib-i tahrik-i tâziyâne-i ta'zir olarak bu vechile iclâ ve hıttâ-i Anadolu'ya azîmet..."¹¹ cümlesi T522'de, "... mâ-hasal el-Hâc Bektaş hazretlerinin mişvâr-ı hakikat-karâr-ı sülûkda tevsen-i halî'u'l-'inân harekâtı, mücib-i tahrik-i tâziyâne-i ta'zir olarak şehri mastûrdan ihrâc olunup bu nev'le iclâ ve hıttâ-i Anadolu'ya azîmet..."¹² şeklinde kayd edilmiştir.

Nüshada konu başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Cildi yeşil bez, sırt ve kenarları bordo renkli deri ile kaplı, cild klapesizdir. Nüsha, 70 x 170 mm. iç ve 115 x 210 mm. dış ebadlara sahiptir. Kağıdı aharlıdır.

¹⁰ Bu zat, III. Selim devri hâceganından Nazîf Efendi'nin oğludur. 1248/1832'de vefat etmiştir. Bkz. Fatin Tezkire, s. 57.

¹¹ Gülzar-ı Fütûhât, T3645, varak 87b.

¹² Gülzar-ı Fütûhât, T522, varak 57a.

Arka birinci vikaye yaprağının ilk yüzünde, “kıssa;

Geh bana geh ol hançer-i bürrâna bakarsın
Maksûdun eğer can ise canâna bakarsın”

beyti yazılıdır.

B. GÜLZÂR-I FÜTÛHÂTIN MÜELLİFİ VE MUHTEVASI

a. Fatih Efendi'ye Dair

Gülzâr-ı Fütûhât'ın müellifi Fatih Efendi, aslen Şirvanlı olup gençliğinde İstanbul'a gelmiş, bir müddet ilim tahsilinde bulunduktan sonra Divan-ı humâyûn'da memûriyet hayatına başlamıştır.¹³ Doğum tarihi ve ailesi hakkında, en azından şimdilik elimizde fazlaca bir bilgi mevcut değildir.¹⁴ Bilahare Divan-ı humayun'da kendisine “hâcelik” rütbesi ile Avlonya Mukatacılığı görevi verilmiştir.¹⁵

Fatih Efendi'nin edip ve şair bir zât olduğu eserin metninden anlaşılmaktadır. Belîğ bir ifâde tarzına ve şairâne bir üslûba sahiptir. Hadiseleri naklederken, konuya uygun düşecek mısra veya beyitlerle anlatımı süsler, ifadeyi pekiştirir. Yeniçeri kışlasının (Eski odaların) yıkımını anlatırken bu münasebetle;

“Hedmine eyliyecek pâdişâhın emri zuhûr
Lerze-nâk eyledi berzahda dil-i Şeddâdî”¹⁶

beytini yazar ve konuya destanî bir boyut kazandırır. Keza ocağın ve ocak mensuplarının, halkın nazarında ve devletin katında “bir gavâil-i azîme” olarak “yirmibir dakika” gibi kısa bir zamanda hezimete uğratılmasına binaen:

¹³ Fatin, Tezkire, s. 319.

¹⁴ Tezkire dışında biyografik kaynaklarda Fatih Efendi hakkında hiç bir bilgi bulunmamaktadır.

¹⁵ Hâcegân Defteri (Ashâb-ı Menâsıbdan olan Hâcegân-ı Dîvân-ı Humâyûn Efendi Kulları Defteri), s. 32, Atatürk Kitaplığı, MC. K. 184.

¹⁶ Gülzâr-ı Fütûhât, Pertevpaşa 484 m., 13a.

“Bu muhâlat idi subhan’allah
Oldu bir lahzada mahv u itmâm”¹⁷

beytini kaleme alır ve âdeta, ocağın lağvı işine soyunanların, işin akibeti hakkındaki endişelerini yansıtır.

Her ne kadar müstakil bir divanına tesadüf edilmemekle beraber, müellifin bu şairlik yönü yanında, güçlü bir imlâ ve gramer bilgisi vardır. Metin içinde, Türkçe manzum parçaların yanında sıkça yazdığı Fransıza şiirler, Arapça kelâm-ı kibarlar onun bu iki dile de hakimiyetini göstermektedir. Münasebet düştükçe naklettiği hadisler, kullandığı Kur’an âyetleri ve tarihi malumatiyle, devrin şartları çerçevesinde müellifin derin bir kültüre sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Fatih Efendi’nin Gülzâr-ı Fütûhât dışında 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşına dair kaleme aldığı bir risalesi de vardır ki, Mehmet Arif tarafından bu risâle, TOEM’de “Rusya ile 1244 ve 1245 senelerinde vukû’ bulan harbe dâir bir vesîka” adıyla neşredilmiştir.¹⁸ Orijinalinin Osmanlı Arşivi’nde olduğunu tahmin ettiğimiz bu risâle,¹⁹ tamamen müellifin gözlemlerine dayanmaktadır. İfadesinden anlaşıldığına göre Fatih Efendi, bu savaş münasebetiyle Serasker Salih Paşa’nın maiyetinde orduda, diplomatik misyonu ağır basan bir sivil uzman olarak görevlendirilmiştir.²⁰ (17 Zilhicce 1244/20 Haziran 1829) Bu savaşa dair verdiği malûmat, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşına dair literatürde mevcut bilgileri zenginleştirmesi yanında, müellifin hayatı hakkında birçok ipucu vermektedir.

Rusların Doğu Anadolu’da ilerleyerek Erzurum’a dayanmaları üzerine, şehrin ileri gelenleri, orduya her türlü desteği vereceklerini ve şehri müdafaada kararlı olduklarını Fatih Efendi vasıtasıyla Serasker Paşa’ya iletmişlerdir:

¹⁷ a.g.e., 25a.

¹⁸ Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası (TOEM), cüz 13-34, s. 882.

¹⁹ Mehmed Ârif’in ifadesine göre bu risâle, Topkapı Sarayı’ndan Bâb-ı âli Kütüphanesi’ne (bugün Osmanlı Arşivi’nin hizmet binalarından) tasnif maksadıyla nakledilen belgeler arasında, tarihsiz ve imzasız olarak bulunmuştur. Bkz. TOEM, cüz. 13-24, s. 882.

²⁰ adı geçen yer.

“Vücûh bir mahalle cem’ olup fakîr dahi ol mahalle ihzâr eyleyüp, bu vechile ibrâz-ı mâ-fi’z-zamîr ettiler ki, şimdi sen Serasker Paşa efendimize varup tarafımızdan bu vechile niyâz eyle ki, maiyetinde mevcûd olan asâkirin tevkîfine sarf-ı irâde-i himmet buyursunlar. İnşa’âllahu te’âlâ cümlemiz dîn ü devlet uğruna cân fedâ ederiz”²¹.

Rus Ordusu’nun Erzurum’a bir saat mesafeye kadar gelerek şehrin teslimini istemesi üzerine, orduda askerler arasında dağılma baş göstermiş ve Ruslara karşı konulamayacağı kanaati hasıl olmuş, dolayısıyla şehrin teslimi gündeme gelmiştir. Bunun üzerine Fatih Efendi; “mahzûr-ı şer’î bulunmadıkça sûret-i teslimiyyete cevaz verilmez”²² diye görüşünü belirtir.

Anlaşıyor ki Fatih Efendi, bu savaş esnasında doğu cephesinde, üst düzey askerî yetkililerin sivil bir müşaviri sıfatıyla bulunmaktadır. Bayburd’un Ruslar tarafından işgali haberi Erzurum’a geldiğinde, başta Serasker Osman Paşa, Çarhacı Çeçen-zâde Hasan Paşa, Esad Paşa, Yahya Paşa ve Hüseyin paşaların bulunduğu bir mecliste Fatih Efendi Hasan Paşa’ya hitaben; “Nusret ve galebede killet ve kesrete bakılmaz. Mevcûd-ı maiyyet olan askerimizle bir mikdar ceng ü cidâle mübâderet etmek mümkün müdür?”²³ diye düşüncesini diplomatça açıklar.

Ruslar Bayburd’u ve Erzurum’u işgâle başlamışlardır. Osmanlı askerleri sağa sola fîrar etmektedir. Fatih Efendi Esad Paşa’ya; “Beyne’n-nâs müsâlaha haberi şâyi’ olduğu ma’lûm ve askerimizin dahi killet ve adem-i sebâtı, müsâlaha maddesi iş’âr olunmadığı halde düşmenin sem’ine vâsıl olur ise nakz-ı ahd ettiniz diyerek tarafımıza isnâd-ı töhmet eyleyüp ibrâz-ı huşûnet etmesi mûlahazadan ba’id değildir”²⁴ diyerek Yeniçeri Ocağı’ndan sonraki Osmanlı askeri gücünün bir panoramasını çizer ve devletin kendi topraklarını savunmak noktasında içine düştüğü güç durumu tesbit eder. Fatih Efendi’nin, Osmanlı askerinin işgal gücü karşısındaki bu hezimet ve hezimetin doğuracağı sonuçları asgari bir zararla atlatabilme husûsunda ileri sürdüğü fikirleri askeri ümerâ nezdinde kabul görür.

²¹ TOEM, s. 890.

²² TOEM, aynı yer.

²³ TOEM, s. 891.

²⁴ TOEM, s. 892.

Nitekim Es'ad Paşa Serasker Paşa'ya: "vakıa Efendi'nin tedbiri mahallindedir deyüp bi'l-ittifâk müsâlaha haberini iş'âra" karar verirler ve "müsâlaha haberini" Bayburd'a Ruslar tarafına iletmek için Fatih Efendi'yi sefir olarak gönderirler.²⁵

Fatih Efendi'nin kendisini karşı tarafa, Ruslara da kabul ettirdiği anlaşılmaktadır. Zîra Rus askerleri Bayburt'ta yangın çıkarmış, evleri yağmaya başlamışlardır. Fatih Efendi'nin Rus Başkomutanı nezdindeki girişimleri neticesinde yangınlar derhal söndürülür. Rusların şehre girişi esnasında meydana gelen çarpışmalardan şehid olanların defnine sarfedilmek üzere, Rus Başkomutanı Fatih Efendi'ye elli Macar altını gönderir.²⁶

Fatih Efendi'nin hayatı ve ailesi hakkında ve mevcûd eserleri dışında fazlaca bir malumat bulunmamaktadır. Belki bir arşiv araştırmasında hayatı ile ilgili bazı ipuçları elde edilebilir. Fatin Tezkiresi'ndeki bilgiye göre Fatih Efendi'nin, hangi tarihte olduğunu tesbit edemediğimiz bir Mısır seferi vardır ve Mısır'da ne kadar kaldığı, ne yaptığı da şu anda bilinmemektedir. Fatih Efendi Mısır'da "1250 hilâlinde"²⁷, Gülzâr-ı Fütûhâtı kaleme aldıktan sekiz yıl sonra vefat etmiştir. Vefatı üzerine Kıbrısî-zâde İsmail Hakkı Efendi "Fatih'a oku efendi, Fatih'a" mısrasını tarih düşürmüştür.²⁸

b. Gülzâr-ı Fütûhât'ın Muhtevâsına Dair

Fatih Efendi eserine, Hazret-i Peygamber dönemi ile Dört Halife Devri'nden sonra tarih sahnesine çıkan İslâm devletleri arasında Osmanlı Devleti'nin, şeref, kudret ve halkına karşı merhamet noktalarında en büyük olduğunu belirterek başlar. Osmanlı Devleti'nin, kuruluşundan beri yaptığı hayırlı işleri, kazandığı savaşları buna delil olarak ileri sürer.

Bu girişten sonra, yeniçerilerden "perverde-i ni'met-i Devlet-i

²⁵ TOEM, aynı yer.

²⁶ TOEM, s. 894.

²⁷ 1250 hilâlini, 1 Muharrem 1250 olarak aldığımızda, bu tarihin milâdi karşılığı 10 Mayıs 1834 eder.

²⁸ Fatin, *Tezkire*, sh. 319.

aliyye olan yeniçeri nâm bir tâife-i eşrâr u bed-encâm” ifadeleriyle bahis açar. Devletin ve milletin yeniçerilerden gördüğü ihaneti, çektiği elem ve sıkıntıyı, “ol gürûh-ı bed şükûhdan çekilen âlâm u ta‘b, ağreb mine‘l-garâyib ve a‘ceb mine‘l-acayib” diye tanımlar.

Osmanlı Devleti’nin varoluş gâyesinin “i‘lâ-yı kelimetullah” olduğunu, bu gayenin tahakkuku için de “düşmanla savaşmanın” kaçınılmaz olacağını beyan eder. Ancak böyle bir işin yeniçerilerle olamayacağı artık âşikardır. Çünkü uzun zamandır düşman, özellikle Rusya, “hâin-i rû-siyâh”, Osmanlı Devleti’nin yeniçeriler yüzünden düştüğü zaafiyetten yararlanarak, batıda ve doğuda Osmanlı topraklarına saldırmaktadır. Zaman zaman istilaya varan bu saldırılara karşı, devletin askerî gücü olan yeniçeriler kifâyetsiz kalmaktadır. Bu durumda devlet ricâli, yeni bir askeri gücün tanzimi gerektiğine inanmaktadır.

Böylece III. Selim zamanında Nizâm-ı Cedîd ismiyle yeni bir askeri güç oluşturulmuş, kısa zamanda bu askeri gücün, devletin eski şan ve i‘tibarını iade edeceği emareleri görülmesine rağmen, “ba‘zı havâne-i nemek be-harâm ifsâdiyle”, yeniçeri taifesi yine taşkınlıklara başlamış ve gittikçe zulûmlerini artırarak düşmana karşı savaşta başarı gösteremedikleri gibi yeni oluşan “Nizâm-ı Cedîd”in akamete uğramasına sebep olmuşlardır. Yeniçerilerin bu taşkınlıkları esnasında, belki nasihat fayda verir düşüncesiyle ulemeden bazısı, “makarr-ı ifrit ve menşe‘i akârib olan” Et Meydanı’nda toplanarak, yeniçerilere ta‘limlerine başlamaları gereğini hatırlattıklarında, onlar da “müstehziyâne ve gazûbâne ta‘lim”e başlamışlardır.

Fatih Efendi, Vak‘adan önceki durumu ve gelişmeleri özetle verdikten sonra, vak‘ayı anlatmaya başlar: 15 Haziran 1826 Perşembe gecesi (9 Zilhicce 1241), saat beşte (Ezânî saat, takriben gece yarısı), Gümrükönü’nde bulunan yeniçeriler sağa sola kurşun sıkarak Ağakapısı’na doğru harekete geçerler. Maksatları Yeniçeri Ağası’nı (Celâleddin Ağa) öldürmektir. Ancak ağalarını ele geçiremeyen “seg-i akûr-ı cehîm, ya‘ni tâife-i bâğiye” yeniçeriler, güneşin doğuşuna kadar Et Meydanı’nda toplanarak “resm-i âşiyân-ı şeyâtîn olan” kazanlarını kaldırmışlardır.

Daha sonra ikibin kadar yeniçeri, Bâb-ı âlfî’ye yürüyerek Sadrazam

Mehmed Selim Paşa'nın ikametgâhını basmışlar. mal ve eşyasını yağmalamışlardır. Bunun yanında Baruthane Nâzırı Necib Efendi'nin konağı da yağmalanmaktan nasibini almıştır²⁹. Yeniçerilerin “ol güruh-ı mekrûh-ı bed-fi'âlin” yağma esnasında, her bir harfî dünyalara bedel Kur'an-ı kerimleri parçalamaları, çok kısa sürede dünya ve ahiretde hakettikleri cezâyı uğramalarına sebep olmuştur. Müellifimiz yeniçerilerin Kur'an'a karşı bu çirkin ve küstah hareketlerini şu dörtlülle takbih eder:

“Ey Mu'annid ref'-i îmândan hazer kılmaz mısın,
Eyledin temzîk-i Kur'an'dan hazer kılmaz mısın.

Her elif bir hançer-i hûn-rîz-i bürrândır sana,
Hançer-i hûn-rîz-i bürrândan hazer kılmaz mısın”.

Perşembe günü, ortalığı saran bu fitne ateşini söndürmek için “dürr-i yektâ-yı devlet, güher-i âlem behâ-yı saltanat” Sultan II. Mahmûd, Beşiktaş Sarayı'ndan “âftâb-ı âlem-tâb” gibi saltanat kayığı ile Topkapı Sarayı'na gelmiş, burada başta vezirler, Şeyhulislâm ve ma'zulleri, kazaskerler, ulemânın ileri gelenleri ve diğer devlet ricaliyle alınması gereken tedbirleri görüşmüştür. Bu toplantıda, Sancağ-ı şerîf'in çıkarılarak Sultan Ahmed Camiine konulması ve bütün “ehl-i ırz ve ehl-i îmân”ın sancak altında toplanmaya davet edilmesi kararlaştırılmıştır.

Sadrazam Mehmed Selîm Paşa ve Şeyhu'l-islâm Mehmed Tâhir Efendi, Sancağ-ı şerîfî Sultan Ahmed Câmîi'nin minberine dikmişlerdir. Kısa zamanda halk toplanmaya başlamış, Fetih sûresi okunarak devlet erkânı Sancağın etrafında bir halka meydana getirmişlerdir. Daha sonra Sadrazam, Karadeniz Muhafızı ve Bursa Vâlisi Hüseyin Paşa ile Anadolu Vâlisi İzzet Mehmed Paşa'yı, maiyyetlerinde topçu ve humbaracı askerleri olmak üzere âsilerin, “ol rûbâh-ı seg-sıfatânın” üstüne göndermiştir.

²⁹ Yeniçeri Ağası'nın, Sadrazam'ın ve Necib Efendi'nin, isyancıların ilk hedefleri arasında oldukları anlaşılmaktadır. Üçünün de mahallerinde bulunmayışları her halde bir tesadüf eseri değildir. Anlaşıyor ki, bu hareketten daha önce haberdar olmuşlar ve bu hadisenin olgunlaşmasını beklemişlerdir.

Bu arada müellifimiz, evde yaka-paça yeniçerilerin elinde hakarete maruz kalmaktansa, savaş meydanında mertçe ölmenin daha şerefli olduğu düşüncesiyle asker ile beraber Et Meydanı'na doğru gittiğini yazmaktadır. İfâdesine göre, asker Et Meydanı'na geldiğinde, yeniçeriler taht-ı itaate davet edilmiş fakat bu davet netice vermemiştir. Cephâne ve gerekli mühimmatın teminine memur Necib Efendi'nin, bu arada yeterli cephaneye ulaşmasından sonra, "topçuyarı askeri miyânında Kara Cehennem demekle ma'rûf, merd-i meydân-ı sadâkad" süvari yüzbaşısı tarafından tekrar çağrıda bulunulmuş, fakat "gürûh-ı mekrûh-ı bâğiye" bu çağrıya dahi kulak vermayerek "râh-ı cehîm-i pür-mihen"i tercih etmişlerdir.

İkinci çağrıdan da cevap alınamayınca, Fatih Efendi, devlet kuvvetlerinin saldırıya geçtiğini yazmaktadır. Ancak saldırının cereyan tarzına dair tafsilat verilmemiş, bu husûsda, "... ricâl-ı Bâb, meydân-ı mesfûru pare pare ve seng-sâr edüp, 'et-tekrâru ahsen' kazıyye-i razıyyesine binâen yine toplara fitil verilüp, Et Meydanı'nın nâm-ı kadîmî hakk, kezâlik şemşîr-i aduvv-tedmîr kılınup hûn-ı fâcirânla leb-rîz ve meydân-ı hûn denmeğe sezâ-vâr kılındı" ifâdeleriyle iktifâ edilmiştir.

İsyân hareketinin bastırılması ameliyesinin yirmibir dakika gibi kısa bir sürede tamamlandığını ve aynı günün ikindisinden sonra yeniçeri kışlalarının da ateşe verildiğini belirten müellif, yeniçerilerden kurtuluş olayını, Ka'be'nin putlardan temizlenmesine benzetir:

"Kalmadı yeniçeriden nâm u nişân
Ka'be'den sanki silindi asnâm"

Gülzâr-ı Fütûhât'ın, altında bilgi verdiği en önemli başlıklar şunlardır:

1. Tâife-i Yeniçeriyânın tuğyân ve keyfiyyet-i hazelânın beyan eder.
2. Livâ-yı nusret-efzânın Sarây-ı humâyûnu teşrîfin ve Dersa'âdet'den def ü izâleleri lâzım gelenlere icrâ-yı mâ-yelîk beyânındadır.
3. Der-hakk-ı yeniçeriyân.

4. Beyân-ı nefy ü tenkîl-i gürûh-ı Bektâşiyân; Der-Beyân-ı dalâlet-i Bektâşiyân.

5. Tanzîm-i asker-i nusret me'ser-i mansûre-i Muhammediyye aleyhi's-selâm.

6. İcmâl-i ahvâl-ı müceddidîn ve ashâb-ı mi'e beyânı: Bu başlık altında müellif, Sultan II. Mahmûd'u "müceddid, ashâb-ı mi'e"³⁰den olduğunu isbata çalışır.

7. Fazâil-i gazve ve cihâdı beyân.

8. Sülâle-i mülûk-ı ni'me's-sülûk-ı Âl-i Osman'ın fazâil-i ma'nevîyelerin beyan eder.

9. Hengâm-ı nusret-encâmda mevcûd olan e'âzım-ı Devlet-i aliyye ve ekâbir-i saltanat-ı seniyyeyi beyân: Ocağın kaldırışı esnâsında hazır bulunan devlet erkanından bahsedilmekte ve isimleri verilmektedir.

10. Ülke-i Şîrvân'ın icmâlen ahvâli beyân; icmâl-i ahvâl-i Ülke-i Dağıstan; icmâl-i ahvâl-i ülke-i Gürcistan; icmâl-ı ahvâl-i vilâyet-i İran.

11. İcmâl-i ahvâl-i Rusiyye-i menhûse.

12. Matlab-ı âdâb ve yeniçeriyânın kubhiyyâtı ve asâkir-i mansûre-i Muhammediyye'nin dünya ve âhirete dâir hüsniyyâtı beyânı.

Gülzâr-ı Fütûhât'ın konu başlıklarının tamamı elli civarındadır. Yukarıda verilen başlıklar, eserin muhtevası hakkında genel bir bilgi maksadiyle seçilerek verilmiştir.

Müellif eserinin sonunu bir kasîde ile bağlamaktadır. Bu kasîdenin son beytinde, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışına ve Asâkir-i Mansûre'nin kuruluşuna tarih düşürülmüştür:

Avn-ı Bârî pâdişâh-ı asra imdâd eyledi
Hükmüne ashâb-ı dîni cümle münkâd eyledi

Pâdişâh-ı enbiyâ oldu mu'în-i saltanat,
Rûh-ı çâr-yâr emr-i dîni müzdâd eyledi.

³⁰ Yüzyılda bir gelerek topluma düzen ve nizam veren, yenileyici anlamında.

Kıldı nâm-ı leşkerin mensûb Fahr-i âleme,
Düşmenân-ı devletin makhûr u berbâd eyledi.

Hâcegân-ı devletinden ya'nî Fatih bendesi,
Leşker-i mansûre târîhin feryâd eyledi.

İki âlem serveri ma'nîde imdâd eyledi
Şâh Mahmûd askerın mansûre îcâd eyledi.